

Arkeologi vid Kungs-Husby kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Kungs-Husby kyrka
Kungs-Husby socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Arkeologi vid Kungs-Husby kyrka

Arkeologisk schaktningsövervakning

Kungs-Husby kyrka
Kungs-Husby socken
Enköpings kommun
Uppland

Emelie Sunding

Omslagsbild: Kungs-Husby kyrka i maj 2016. Foto mot NV. Anna Ölund Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2016:24
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Emelie Sunding
Planframställning där inget annat anges: Emelie Sunding
Vetenskaplig granskning: Bent Syse

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

© Upplandsmuseet, 2016

Upplandsmuseet, Fyristorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Syfte, metod och genomförande	9
Undersökningsresultat	10
Kyrkan	10
Klockstapeln	14
Fynd	16
Administrativa uppgifter	17
Referenser	17

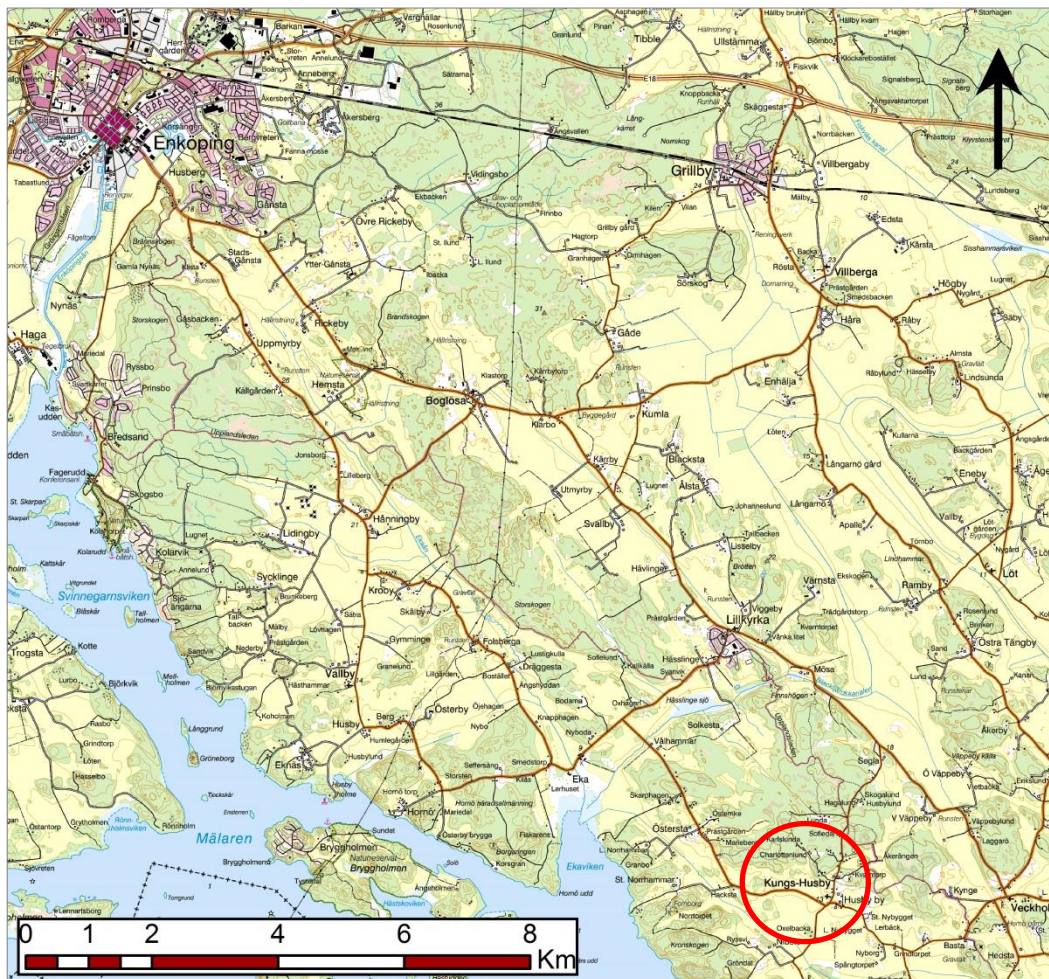
Sammanfattning

Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Kungs-Husby kyrka och klockstapel i Enköpings kommun i Uppland. Arbetet utfördes i maj 2016 och omfattade övervakning av markarbeten i samband anläggande av ringledare för åskskydd. Vid arbetet påträffades resterna av en grundmur söder om vapenhuset. Troligen var muren del av vapenhusets västra vägg före utvidgningen av kyrkan åt väster som genomfördes på 1700-talet. Vid långhusets sydvästra hörn påträffades ett kalkbrukslager med tegelkross. Här hittades även bemålade fragment av kalkbruksputs. I schaktet på sakristians norra sida påträffades ytterligare två bemålade kalkbruksfragment. Vid kyrkans östra gavel förlades schaktet ute i grusgångarna, då grundstenar till kyrkobyggnaden samt befintliga gravar förhindrade att schakt grävdes intill kyrkan. I den södra delen av denna utvidgning påträffades i schaktet fyra större stenar.

Inledning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under maj månad 2016 en arkeologisk schaktningsövervakning vid Kungs-Husby kyrka i Uppland (figur 1). Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-6562-14, beslutsdatum 2015-01-28). Arbetet omfattade schaktning för nedläggning av ringledare vid komplettering av åskskydd för Kungs-Husby kyrka och klockstapel. Länsstyrelsen hade i beslutet bedömt att området runt Kungs-Husby kyrka och klockstapel var att betrakta som fornlämning. Vid schaktning intill kyrkan kunde äldre övergiva lämningar förväntas, så som lämningar från en äldre klockstapel. Beställare av arbetet var Enköpings pastorat. Det arkeologiska arbetet utfördes av Emelie Sunding och Anna Ölund. Emelie Sunding var projektledare och har även författat denna rapport.

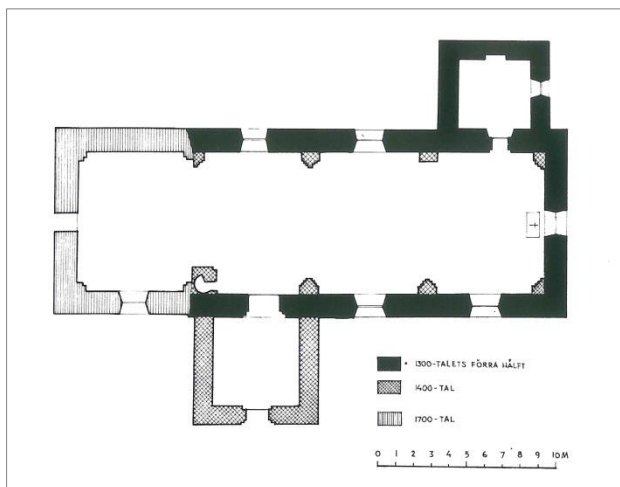
Figur 1. Översikt som visar läget för Kungs-Husby kyrka sydöst om Enköping. Skala 1:120 000.

Bakgrund

Kungs-Husby kyrka ligger ca två mil sydöst om Enköping. Den by som kyrkan ligger i hade under tidig medeltid en stor betydelse som "husby", dvs. kungsgård och administrativt centrum för en del av det då tredingsindelade häradet. På kungsgårdens mark uppfördes under 1300-talet den nuvarande salkyrkan med sakristia i norr. Ursprungligen har kyrkan haft ett treklöverformat trätunnvalv och rester av dess stomme finns bevarat. Under 1400-talets senare del tillkom vapenhuset och tegelvalv slogs över koret och långhuset. Valven dekorerades därefter med kalkmålningar. Under 1755-57 fick kyrkan sin nuvarande storlek då långhuset förlängdes åt väster med en travé (Blent 1997; Bonnier 1987).

Vid restaureringar av kyrkan på 1950-talet påträffades rester av en dopfunt i sandsten av 1100-talstyp. I vapenhuset förvaras både en tidigmedeltida gravsten, en så kallad liljesten, som sannolikt är från 1200-talet samt en häll av sandsten med djurornamentik som har motsvarigheter i de så kallade Eskilstuna kistor vilka härrör från perioden 1000-talets slut till 1100-talets början (Nisbeth 2006).

Kyrkan omgärdas av en stenvmur med stigluckor i nordväst och öst. På kyrkogården, nordväst om kyrkobyggnaden, står den brädklädda och tjärade klockstapeln som uppfördes 1774. Den nuvarande klockstapeln ersatte en äldre från 1647 (Blent 1997; Nisbeth 2006).

Figur 2. Plan över Kungs-Husby kyrka med de olika byggnadsskedena markerade. Svart anger 1300-talets första hälft, rutigt anger 1400-tal och linjerat anger 1700-tal. Bild från Nisbeth 2006.

Figur 3. Kungs-Husby kyrka avbildad av Olof Grau 1748. Bild från Nisbeth 2006.

Syfte, metod och genomförande

Åskskyddet vid Kungs-Husby kyrka och klockstapel behövde kompletteras genom anläggandet av ny ringledare samt jordplåtar runt byggnaderna. Enköpings pastorat sökte därför tillstånd för kompletteringen genom anläggande av ringledare på 0,3 m djup, runt kyrkan och klockstapeln. Tomas Nicklasson, Ackurat projekt AB, var projektledare för arbetet. Arbetet utfördes av Öjdahl Entreprenad och Wikmans el.

Målsättningen med den arkeologiska schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet.

Det arkeologiska arbetet omfattade övervakning av schaktsträckan runt om kyrkobyggnaden samt schaktet runt klockstapeln. Dokumentationen gjordes genom planritning, beskrivningar samt foton. Fältarbetet genomfördes 2016-05-23 – 2016-05-25. Markarbetet utfördes med en liten grävmaskin. Schaktbredden var 0,3 – 1,2 m och djupet 0,3 – 0,5 m.

Figur 4. Pågående schaktningsarbeten vid Kungs-Husby kyrka i maj 2016. Långhuset och sakristian uppfördes under 1300-talet. Foto mot SV.

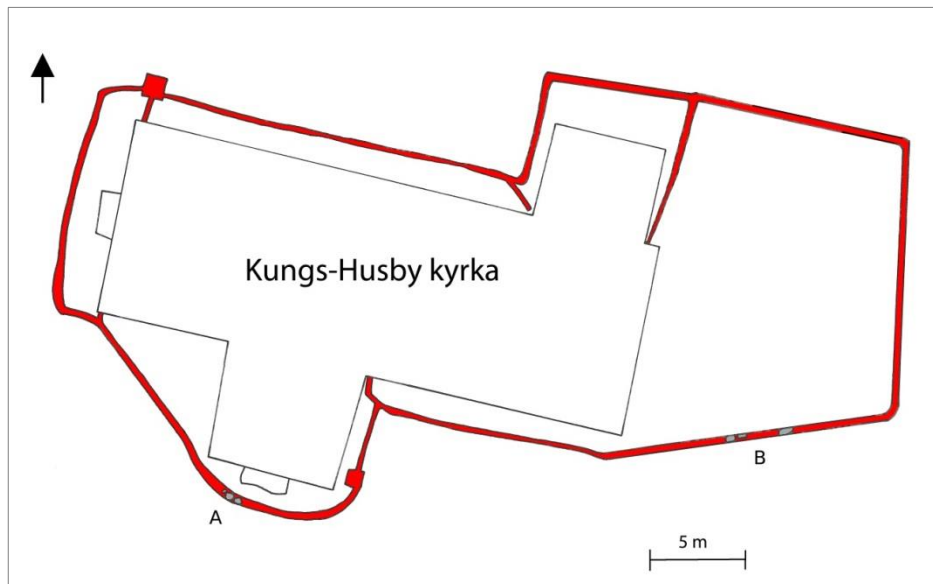
Undersökningsresultat

Kyrkan

Schaktning runt kyrkobyggnaden påbörjades på södra sidan vid långhusets sydöstra hörn och vidare mot väst (figur 5). Huvuddelen av schaktet förlades i gräsytor. Lagerföljden var i stort sett den samma runt hela kyrkan. Överst fanns grästorv och matjord ca 0,15 m tjockt, under detta fanns ett gråbrunt, sandigt, torrt lerlager med inslag av småsten, tegelkross och kalkbruksfragment. Opåverkad naturlig mark påträffades ej. Schaktet löpte ej i äldre gravar och endast enstaka människoben påträffades som sannolikt kommer från tidigare omgrävda jordmassor. Vid kyrkans östra gavel förlades schaktet ute i grusgångarna (figur 5), det var här inte möjligt att gräva intill kyrkobyggnaden enligt ritningsunderlaget då grundstenar till kyrkan låg i markytan längs hela gaveln. Direkt öster om gaveln fanns dessutom flertalet gravar i bruk.

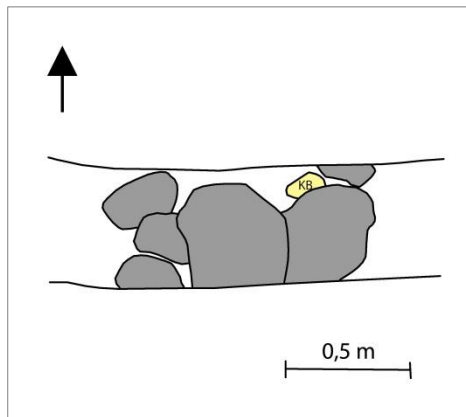
Där schaktet förlades i grusgång låg överst ett ca 0,15 m tjockt gruslager med markduk i botten och under detta fanns samma lerlager som under gräsytorna ned till schaktbotten. Längs ett fåtal partier av schaktet påträffades enstaka eller några stenar samt en murrest, dessa är utmärkta på översiktsplanen.

Vid långhusets sydvästra hörn påträffades ett kalkbrukslager med tegelkross ca 0,25 m under mark. Lagret syntes längs i 0,5 m i schaktet. Här hittades även ett rödmålat fragment av kalkbruksputs. Norr om sakristian påträffades ytterligare två rödmålade fragment av kalkbruksputs (se *Fynd*, s.16).

Figur 5. Plan över Kungs-Husby kyrka med schaktet markerat i rött. Skala 1:400.

A Grundmur. Vid vapenhusets södra del påträffades i schaktet resterna av en grundmur (figur 5). Denna var ca 1 m bred och bestod av 0,3-0,45 m stora stenar och kalkbruk (figur 6). Den låg 1,6 m ut från fasaden, ca 0,5 m väster om ingången till vapenhuset (figur 8). Troligen bestod muren av flera skikt men då åskledaren kunde läggas ovanpå togs inga stenar bort. Det gick inte att avgöra hur långt ut från vapenhusets fasad som muren sträckte sig. Förmodligen var muren en del av vapenhusets västra vägg före den utvidgning av kyrkan åt väster som genomfördes på 1700-talet. Vapenhuset har då från början varit smalare och längre.

Figur 6. Planritning som visar grundmuren A som påträffades i schaktet söder om vapenhuset. Skala 1:30.

Figur 7. Grundmuren A sedd ovanifrån. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 8. Översikt av schaktet söder om vapenhuset med grundmuren A synlig i nederkant av bilden. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

I murverket på vapenhusets södra sida syntes en skarv under putsen, sannolikt från ombyggnationen under 1700-talet (figur 9). Muren A följer även denna skarv. Den ursprungliga bredden på vapenhuset passar även bättre med porten som idag inte är centrerad. Där vapenhuset mötte långhuset i väster syntes även i långhusets fasad en skarv under putsen, troligtvis har den västra gaveln rivits där vid ombyggnationen på 1700-talet (figur 10).

Figur 9. I murverket syntes en skarv i putsen (röd pil) vilket troligtvis markerar vapenhusets ursprungliga storlek. Grundmuren A låg i linje med denna vilket kan indikera att vapenhuset varit längre innan ombyggnationen på 1700-talet. Foto mot N. Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 10. Även i långhusets södra vägg syntes en tydlig skarv i murverket. När kyrkobyggnaden förlängdes åt väster under 1700-talet fick den ursprungliga västgaveln rivas och murskarven representerar sannolikt långhusets ursprungliga längd. Foto mot NÖ.

B Stenar. Där schaktsträckan utvidgades på kyrkans östra sida påträffades i den södra delen fyra större stenar (figur 5). Tre av dessa låg samlade och en låg ca 2 m åt öster. Inget bruk fanns vid stenarna. Stenarna var ca 0,3-0,4 m stora och låg ca 0,1 m under mark (figur 11). Vad stenarna representerar är oklart.

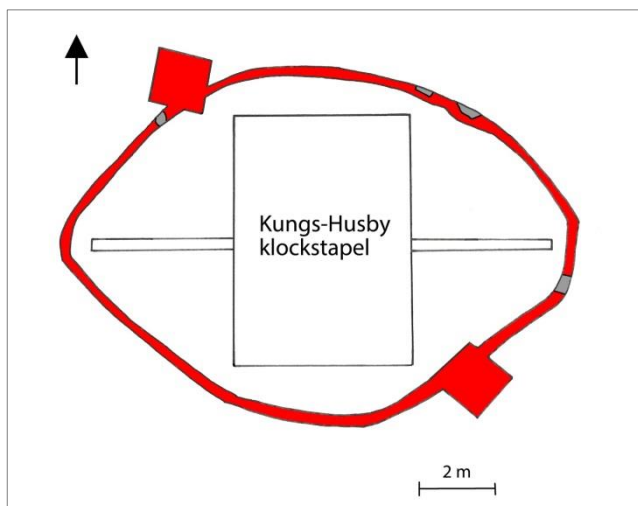
Figur 11. Stenarna B som påträffades i förlängningen av schaktet öster om kyrkan. Foto mot V.

Figur 12. På kyrkans östra sida fick schaktet förlängas och grävas runt gräsytan där flertalet gravar fanns. Foto mot V.

Klockstapeln

Schakt grävdes runt kyrkans klockstapel vilken står på kyrkogårdens nordöstra del (figur 13 och 14). Lagerföljden var den samma som runt kyrkobyggnaden. I schaktet påträffades fyra större stenar längs klockstapels östra, nordöstra och nordvästra del. Stenarna var ca 0,4-0,5 m stora och låg ca 0,1-0,15 m under mark. En av stenarna var rektangulärt huggen och slät, ca 0,4x0,5 m stor (figur 15). Eventuellt kan dessa vara resterna efter ett fundament till den äldre stapeln.

Figur 13. Plan över klockstapeln vid Kungs-Husby kyrka med schaktet markerat i rött. På klockstapelns östra och nordöstra och nordvästra sida påträffades stenar i schaktet vilka kan vara rester efter en äldre stapels fundament. Skala 1:200.

Figur 14. Klockstapeln ligger i kyrkogårdens nordöstra del, innanför kyrkogårdsmuren. Foto mot Ö.

Figur 15. En av de stenar som påträffades i schaktet vid klockstapeln var rektangulär och släthuggen.

Figur 16. Klockstapeln vid Kungs-Husby kyrka. Fot mot N.

Figur 17. Schaktet på klockstapelns östra sida. I schaktet syns den rektangulära stenen. Foto mot N.

Fynd

Vid schaktningen runt Kungs-Husby kyrka påträffades endast tre fynd, samtliga rödmålade kalkbruksfragment. Ett fragment, F1, påträffades i ett kalkbrukslager som fanns längs västgaveln. Två fragment, F2, påträffades i schaktet norr om sakristian. Fragmentet F1 är något har en något ljusare röd färg. Fragmenten representerar troligtvis en interiör yta (Bengtsson Melin, muntligen 2016).

Fnr	Material	Sakord	Kontext	Vikt (g)	Ant.	Ant. Frag.	Beskrivning
1	Kalkbruk	Putsfragment	Kalkbrukslager vid västgaveln	33,3	1	1	Rödmålat kalkbruksfragment.
2	Kalkbruk	Putsfragment	Lösfynd vid schaktning norr om sakristian	90,6	2	2	Rödmålat kalkbruksfragment.

Figur 18. Fyndtabell.

Figur 19. F1, rödmålat kalkbruksfragment.

Figur 20. F2, två rödmålade kalkbruksfragment.

Administrativa uppgifter

Plats: Kungs-Husby kyrka, Kungs-Husby socken, Enköpings kommun, Uppsala län.

Fornlämningstyp: Kyrkotomt.

Undersökningstyp: Arkeologisk schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Markarbeten vid komplettering av åskskydd.

Uppdragsgivare: Enköpings pastorat.

Fältarbetsperiod: 23-25 maj 2016.

Upplandsmuseets projektledare: Emelie Sunding.

Upplandsmuseets diarienummer: Ar-109-2015.

Upplandsmuseets projektnummer: 8531.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6562-14, 2015-01-28.

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

Blent, K (red). 1997. *Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län*. Länsstyrelsen i Uppsala län, Upplandsmuseet och Uppsala stift

Bonnier, A C. 1987. *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250-1350*. Uppsala.

Nisbeth, Å. 2006. *Kungs-Husby kyrka*. Kyrkobeskrivning. Enköping.

Muntliga källor

Bengtsson Melin, P. 1:e antikvarie / Senior Curator, Kulturhistoria och Samlingar. SHMM. 2016-10-06.